

Архітектор Бернардо Морандо і його можлива участь у закладенні Жовкви

Бернардо Морандо, відомий також як Бернардіно о Моранді (бл. [1540](#), [Падуя](#) або [Венеція](#) – [1600](#) або [1601](#)) – польський архітектор і будівничий, урбаніст та фортифікатор доби Ренесансу. Італієць за походженням. Вніс видатний вклад у розвиток польської архітектури.

Бернардо Морандо не лише талановитий архітектор, а й всесторонньо обдарована людина епохи Ренесансу. Захоплювався живописом, театром і поезією, писав прекрасні вірші (є кілька опублікованих його віршів у російському перекладі – «Прекрасна купальниця», «Красуня, що грає в трагедії», «Звернення до друзів на початку літа з запрошенням писати вірші»). Відомо, що Бернардо Морандо був автором декорацій до прем'єри театральної постановки драми Яна Кохановського «Зустріч послів грецьких», яка відбулася 12 січня 1578 року в Уяздові з нагоди весілля Яна Замойського з Христіною Радзивіловою.

Про можливу діяльність Морандо на його батьківщині нічого не відомо. Не відомо також де здобував освіту.

Приблизно від [1569](#) року Морандо кілька років працював у [Варшаві](#). Після того, як у [1572](#) році архітектор [Дж. Б. ді Квадро](#) полишив роботи при варшавському Королівському замку, Морандо продовжив будівництво, залучивши до цього італійських майстрів. Винаймав після Квадро міську цегельню.

[1573](#) року з невідомих причин виїхав у подорож до [Франції](#).

[1575](#) року повернувся до Варшави і виконав нез'ясовані роботи при [колегіаті св. Івана Хрестителя](#), продовживши роботи розпочаті муляром А. Вісконті. Професор Є. Ковальчик припускає, що після 1575 року Морандо переїхав з Варшави до Львова.

[1 липня](#) 1578 року у [Львові](#) Морандо уклав угоду з [Яном Замойським](#) на будівництво у селі Скоківка замку і міста Замость (оригінал документа зберігається у Львові). Те, що ця угода була укладена у Львові (хоча канцлер мав би запросити архітектора безпосередньо до Замостя) та відсутність свідчень про те, що канцлер спеціально запрошував Морандо до Львова на укладення такої угоди (така подія мала б обов'язково залишити сліди в історії), може свідчити про те, що Морандо з 1575 по 1578 рік працював у Львові.

З того часу протягом 22 років (до самої смерті) Морандо перебував на службі у Яна Замойського, працював переважно над реалізацією будівничих задумів Замойського, побудував багато визначних будівель і оборонних споруд. Собі на допомогу запрошував багатьох італійських будівничих, співпрацював також з німецькими каменярами.

Ян Замойський (1542-1605), Великий коронний канцлер і гетьман, чийі приватні володіння в межах Польської Республіки досягали 6400 км² і налічували 11 міст та більше 200 сіл, разом з коронними землями контролював більше 17500 км² територій із 112 містами та 612 селами. Приватні володіння Замойського, оформлені як окрема ординація, функціонували як держава в державі, і закладення міста Замость служило способом обійти коронні податки і мита, одночасно місто мало функціонувати як престижна столиця його міні-держави.

Відомо, що Бернардо Морандо запроектував для Яна Замойського плани будівництва і фортифікацій також двох інших невеликих оборонних міст – Томашова Любельського і [Шаргорода](#) (сьогодні районний центр у Вінницькій області). Система фортифікацій Шаргорода була закладена Морандо 28 травня 1585 року. 26 січня 1588 року привілеєм короля Сигізмунда III Шаргороду було надано Магдебурзьке право.

Найвідомішою працею Морандо було розпланування і побудова міста [Замостя](#) – перший в історії Польщі випадок комплексного проектування і будівництва цілого міста на нових італійських ренесансних урбаністичних засадах з новітніми «зірчатими» фортифікаціями. Морандо до 1586 року повністю розпланував місто і збудував Люблінську браму, арсенал, палац Замойських, ряд міських кам'яниць і громадських будівель. До кінця свого життя він керував будівництвом потужних укріплень Замостя, які завершив лише у 1620-х роках Андреа дель Аква. Бернардо Морандо був власником двох кам'яниць в Замості, де проживав із сім'єю. У 1591-1593 роках обирався бургомістром Замостя, отримав шляхетський титул. Похований, ймовірно, в підземеллях замойської колегіати.

У 1587-1594 роках Морандо будував у Замості міську ратушу і найвидатніший свій твір у Замості – колегіату (нині [кафедральний собор](#), був закінчений у [1598](#)), – одні з найкращих зразків архітектури ренесансу на північ від Альп.

У [1589](#) році Львівська міська рада звернулася з проханням до канцлера і на її запрошення Морандо знову приїхав до Львова на початку вересня для виконання проекту шанців під [Високим замком](#). До Львова Морандо прибув не сам, а з іншими особами, зокрема, канцлер прислав також свого майстра земляних робіт Панька. В кінці жовтня приїхала навіть дружина Морандо. Шанці були споруджені протягом двох місяців, з перших чисел вересня по листопад. Після цього Морандо виготовив також проект фортифікацій цілого міста із застосуванням нової бастионної системи.

Під час перебування у Львові Морандо у жовтні-листопаді їздив разом з львівським радним Станіславом Шембеком, який відповідав за оборонні укріплення, до Пłosкирова ([Проскурів](#), тепер м. Хмельницький) для проектування міських фортифікацій і консультацій з перебудови замку (до нашого часу не збереглися). В той час у Пłosкирові перебував канцлер Ян Замойський у власника міста старости галицького і коломийського Станіслава Влодека, жонатого на сестрі канцлера Ельжбеті Замойській. Тоді ж Морандо разом з канцлером їздив також у [Кам'янець](#) Подільський, де також проектував будівництво оборонних укріплень кам'янецької фортеці, або й усього міста.

Перебування Морандо у Львові було доволі тривалим і неодноразовим (архівні документи свідчать, що перед самим новим 1590-м роком Морандо знову приїхав із Замостя до Львова). Йому приписують проекти кількох громадських будівель у Львові – зокрема, Успенської церкви, костюлу бернардинів та інших. Таке припущення ґрунтується на мистецтвознавських дослідженнях почерку Бернардо Морандо (В.Вуйцик, Ю.Нельговський, ін.), – надто вже близькими є фасади Успенської церкви до первісних фасадів колегіати в Замості. Павло Римлянин, якому приписується будівництво Успенської церкви у 1591 році, ймовірно, є не автором проекту, а її будівничим. Безпосередні стосунки Бернардо Морандо з львівським цехом будівничих зафіксовані написом в книзі протоколів цеху.

Ті ж мистецтвознавські дослідження говорять і про виразний почерк Бернардо Морандо у жовківському парафіяльному костелі. Його авторство не можна апріорі відкидати з тих причин, що будівництво костелу розпочалося у 1606 році, набагато пізніше після його смерті. Справа в тому, що проект жовківського костелу був готовий задовго до початку його будівництва, можливо ще на початку будівництва міста у 1594 році, коли вже повинен був бути готовим проект розпланування міста з фортифікаціями і, можливо, його основних будівель. Про те, що проект є готовим, Станіслав Жолкевський пише у своєму черговому заповіті перед битвою в січні 1606 року до дружини з дорученням розпочати будівництво мурованого костелу на визначеному місці, де вже складаються матеріали, що «Моделюш (план) також вже є готовим у моєму кабінеті. Знає про нього Павло, наш будівничий». Слова про те, що «наш будівничий Павло знає про проект», скоріш за все говорять про те, що Павло Щасливий (пом. 1610), якому сьогодні приписується авторство жовківського костелу, був лише його будівничим, а не автором проекту. Це була звична практика того часу, як і нашого часу. До запрошення на будівництво Жовкви Павло Щасливий був багаторічним головним майстром львівського цеху будівничих, які

подібним способом працювали за планами і проектами один одного (наприклад, Римлянин будував об'єкти, які розпочинав Щасливий), а також – втілювали проекти уславленого придворного архітектора канцлера Замойського (фактично – головного архітектора королівства), який не мав можливості самостійно реалізовувати їх.

Недавно надійшло повідомлення (І.Оконченко), з посиланням на неназвані вірогідні джерела, про авторство Бернардо Морандо щодо оборонних укріплень Жовкви. В доповнення ми можемо висловити припущення про його авторство і щодо усього розпланування Жовкви. До такого припущення нас схиляють деякі обставини того часу.

По-перше, відсутні будь-які свідчення про попередній урбаністичний досвід будівництва новітніх укріплених міст у головного будівничого Жолкевських Павла Щасливого та інших львівських будівничих, які працювали з ним на будівництві Жовкви – Амброзія Прихильного (пом. 1640) та Павла Римлянина (пом. 1618). А будівництво новітніх фортифікацій міст, від яких залежала обороноздатність держави, було надто відповідальною справою, щоб за неї брався молодосвідчений у цьому мистецтві будівничий. З часу будівництва Замостя минуло ще дуже мало часу для поширення цього досвіду в королівстві. Як ми бачимо, усі перші новітні ренесансні міста королівства (Замость, Шаргород, Томашів Любельський) і новітні перебудови фортифікацій міст (Львова, Плоскирова, Кам'янець Подільського) були запроектовані особисто або за участю Бернардо Морандо.

По-друге, існували тісні зв'язки Жовкви із Замостем, Жолкевських з канцлером Яном Замойським. Батько засновника Жовкви Станіслав Жолкевський-старший (1520-1588) був близьким другом-наставником Яна Замойського. У 1580-1584 роках, майже одночасно із Замостем, він заклав місто Любич (тепер м. Броди) також на нових ренесансних урбаністичних концепціях, архітектор якого є невідомим (відомі можливі автори пізніших перебудов фортифікацій Бродів у 1630-1635 роках – Гійом де Боплан і Андреа дель Аква). Враховуючи дуже близькі стосунки Жолкевського із Замойським, брак новітніх фортифікаторів у Польщі, можна припустити, що автором фортифікацій Любича був саме Бернардо Морандо.

Така ж сама близька дружба єднала з Яном Замойським і засновника Жовкви Станіслава Жолкевського-сина (1547-1620), який тривалий час перебував на службі у канцлера, був поряд з ним у багатьох битвах і відповідальних державних справах, і якому він фактично передав посаду великого коронного гетьмана. Станіслава Жолкевського не могло не надихнути грандіозне будівництво Замостя і високі гуманістичні ідеї, які несло італійське Відродження в особі його чільного представника у Польщі архітектора Бернардо Морандо. З ним Жолкевський, очевидно, був добре знайомим і міг скористатися не тільки його порадами, а й послугами при закладенні Жовкви.

Ще одні обставини, які можуть свідчити на підтримку цього припущення, полягають в тому, що на період закладення Жовкви у 1594-1595 і наступних роках у Бернардо Морандо припадає припинення його адміністративної роботи бургомістром Замостя і незрозуміла перерва у роботі над будівництвом замойської колегіати.

За вище викладених обставин припущення про участь Бернардо Морандо у закладенні Жовкви, її фортифікацій, парафіяльного костелу і, можливо, інших будівель Жовкви є достатньо вірогідним і потребує свого підтвердження шляхом цільових архівних пошуків та досліджень.

Джерела:

[Вуйцик В.С.](#) Архівні джерела про перебування архітектора Бернардо Морандо у Львові // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Секції мистецтвознавства. – Львів, 1994. – Т. ССХХVII. – С. 369.

Kowalczyk J. Bernardo Morando // Polski słownik biograficzny. – Wrocław, 1976. – Т. 21. – S. 693, 694.

Єсюнін С. [Італійський будівничий Плоскирівського замку](#). Інтернет-газета «Є». 26 травня 2011.

Европейская поэзия XVII века. Автор неизвестный. Пер. на русский, вступ. статья Ю.Виппера. – С. 95.

М.В.Кубай, грудень 2011 р.